

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВНИ ТАДБИҚ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Ҳайдарова Малика Джамшидовна

*Бухора Давлат университети, Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси,
Ўзбекистон*

e-mail: mali7313@mail.ru

Аннотация. *Ушбу мақолада бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида фикр юритилган бўлиб, унда кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг ёшига оид ва психологик хусусиятлари, индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда амал қилиниши керак бўлган педагогик шарт-шароитлар баён қилинган.*

Таянч сўз ва иборалар: *кичик мактаб ёшидаги ўқувчи, индивидуал ёндашув, ўйинга мойиллик, жисмоний, психологик, ижтимоий ривожланиш, педагогик шарт-шароитлар, мустақил иш шакллари, методлар, ўқув топшириқлар, қобилият, қизиқиш.*

Аннотация. *В статье рассматривается специфика реализации индивидуального подхода к процессу начального образования, описываются возрастные и психологические особенности младших школьников, педагогические условия, которые необходимо соблюдать при реализации индивидуального подхода.*

Ключевые слова и фразы: *младший школьник, индивидуальный подход, игривость, физическое, психологическое, социальное развитие, педагогические условия, самостоятельные формы работы, методы, учебные задания, способности, интерес.*

Annotation. *This article discusses the specifics of the implementation of an individual approach to the process of primary education, which describes the age and psychological characteristics of primary school students, the pedagogical conditions that must be followed in the implementation of an individual approach.*

Key words and phrases: *junior schoolchild, individual approach, playfulness, physical, psychological, social development, pedagogical conditions, independent forms of work, methods, study assignments, abilities, interest.*

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этиш масаласи, бугунги кунда дидактиканинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Бу масала таълимнинг турли босқичларида турли йўсинда ечилиши мумкин. Чунки кичик мактаб ёшидагидаги ўқувчилар ўзларигагина хос бўлган турли кўрсаткичлар билан ўзаро бир-бирларидан фарқланадилар. Шунинг учун ҳам, уларнинг интеллектуал ривожланиш жараёни турлича кечади. Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этиш жараёнини қуйидаги тартибда амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- ҳар бир ўқувчига индивидуал ёндашган ҳолда таълим-тарбия бериш;

- ўзига хос имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ўқув материалларини танлаш.

Индивидуал ёндашув ўзбек халқи таълим тизимида асрлар давомида мавжуд бўлган. Ўтмишда мактабхоналар айниқса мадрасаларда таълим олувчиларга алоҳида ёндашилган ҳолда, уларнинг қизиқишлари ва интилишларини ҳисобга олиб таълим-тарбия берилган. Ҳар бир таълим олувчининг муайян мавзунини билиш имкониятлари ва ўзлаштириш даражалари аниқлангандан кейингина унга навбатдаги топшириқ берилган.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда ўқувчиларнинг ёшга оид ва психологик хусусиятларини инобатга олиш лозим:

1. Ўйинга мойиллик. Ўйинлар ёрдамида бола умумқабул қилинган ҳулқ тўғрисида билимларни эгаллайди. Ўйинларда, бошқа фаолият турларида кўра кўпроқ боладан қоидаларга риоя этиш талаб этилади. Болалар уларни бузганга алоҳида эътибор билан танбеҳ берадилар. Агар бола кўпчиликнинг фикрига бўйсунмаса, унда у кўпгина ёқимсиз сўзларни эшитиши, ўйиндан чиқиши ҳам мумкин. Бунда бола бошқалар билан ҳисоблашишга ўрганади, адолат, ҳақиқат, ростгўйликдан дарс олади.

2. Бир маромдаги фаолият билан узоқ шуғуллана олмаслик. Психологлар таъкидлаганларидек, 6-7 ёш давридаги болалар ўз диққатларини 7-10 дақиқадан ортиқ бир предметда сақлай олмасликларини таъкидлайдилар. Бундан ортиқ вақтда болалар чалғий бошлайдилар, ўз диққатларини бошқа предметларга кўчирадилар, шунинг учун машғулотлар вақтида фаолият турларини тез-тез ўзгартириш зарур.

3. Тажрибанинг етишмаслиги сабабли ахлоқий тасаввурларнинг етарли аниқ эмаслиги.

4. Шунингдек, амалга ошириш тартиби ва амалий қўллаш ўртасида зиддиятлар бўлиши мумкин.

5. Катталар ва тенгдошлари билан мулоқот мулоқотни қўллашнинг бир текис эмаслиги (кундалик ҳаётда ва уйда, мактабда ва кўчада).

Қадим замонлардан инсонлар ёш ва жисмоний, ақлий ривожланишнинг ўзаро алоқадорлигини тушунганлар. Бу ҳақиқат алоҳида исботларни талаб этмаган: ёш улғайиши билан донишмандлик шаклланади, тажриба тўпланади, билимлар ортади. Ҳар бир ёш даврида жисмоний, психологик, ижтимоий ривожланишнинг ўз даражаси мос келади.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида "...ўқитиш методикасини такомиллаштириш, таълим-тарбия жараёнига индивидуаллаштириш тамойилларини босқичма-босқич татбиқ этиш" каби устивор йўналишлар белгиланган [1]. Замонавий

жамият халқ таълими олдига қўядиган асосий вазифалар орасида фаол онгли ижодий шахсни тарбиялаш вазифаси долзарб вазифа ҳисобланади. Бошланғич синф ўқувчилари ўқув фаолиятига киришиб, ўқув топшириқларини бажаришда ҳамда ўз хулқлари усулларини аниқлашда мақсадга мувофиқ ҳаракат қилишга ўрганадилар. Уларнинг ҳатти-ҳаракатлари онгли хусусият касб этади. Кўпинча ўз муаммоларини ҳал этишда ўқувчилар эгалланган тажрибадан фойдаланадилар. Ривожланиш жараёнларини тўғри бошқариш учун инсон ҳаёти даврларини таснифлаш зарурати юзага келди.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда қуйидаги педагогик шарт-шароитлар назарда тутилади:

- бошланғич синфларда ўқитиш мароми ва изланувчанлик қобилиятларини инобатга олиш, бунда ўқув топшириқларини индивидуаллаштириш;
- кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни ўқишга бўлган эҳтиёжларини ривожлантириш, бунда топшириқни ҳар бир ўқувчи томонидан бажарилишини таъминлаш;
- бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг ўқишга бўлган қизиқишларини ошириш, бунда ўқитишни гуруҳли, индивидуал ва мустақил иш шаклларига асосланган ҳолда ташкил этиш;
- бошланғич синф ўқувчиларида мустақиллик, меҳнатсеварлик, креативликни шакллантириш, бунда дарснинг аксарият қисминини индивидуал ишлашга ажратиш имкониятидан фойдаланиш кабилар.

Бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда ҳар бир ўқувчининг ўзига хослигини ҳисобга олиш ниҳоятда зарурдир. Бироқ, бугунги кунга қадар амалга оширган кузатишларимиз шуни кўрсатмоқдаки, аксарият педагог олимлар ўқувчилар гуруҳининг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олиш билан чекланганлар. Чунончи, Р.Г.Сафарованинг таъбирича, ўқув жараёнини индивидуаллаштириш дидактик ҳамда тарбиявий воситаларнинг изчил тизими сифатида фаолият мақсади ва ўқувчилар жамоасининг аниқ билиш имкониятлари билан боғлиқ. Индивидуал ёндашилганда, ўқувчининг ақлий қуввати, имкониятлари ва ўқув жараёнининг мақсадларига асосланган ҳолда ўқув жараёни ташкил этилади [2,76].

В.Д.Шадриков биринчилардан бўлиб индивидуаллаштиришга йўналтирилган таълим тизими ғоясини кўтариб чиққан эди [3]. Бу ғоянинг асосини турли даражадаги ўқув режалари, ўқув дастурлари ва методик қўлланмалар яратиш ташкил этади. Бунда ўқув жараёнини ҳар бир ўқувчининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш лозимлиги тарғиб қилинган. Ҳар бир ўқув предметининг мураккаблик

даражаси билан боғлиқ тарзда синфдаги ўқувчилар таркиби ўзгариб туради. Ўқув предметининг мазмуни ва ўқув материалларининг ҳажмига зиён етказмаган ҳолда ўқувчилар ўқув дастури материалларини ўзлаштиришга ҳаракат қиладилар. Бунда ўқув дастурининг мураккаблик даражаси ўқувчиларнинг имкониятлари ва лаёқатлари билан боғлиқ тарзда аниқланади.

Ўзбек халқининг тарихий тажрибаларини ўрганиш натижалари шуни кўрсатмоқдаки, ўқувчиларни ҳар томонлама баркамол шахс сифатида таркиб топтиришда ўқитишнинг жамоавий шаклидан кўра ўқув жараёнини индивидуал ёндашув асосида ташкил этиш кўп жиҳатдан самаралидир. Шу билан бир қаторда, ўқув жараёнини индивидуал ёндашув асосида ташкил этиш бўйича хорижий педагогларнинг назарий ёндашувлари мавжуд ва улар алоҳида аҳамиятга молик.

Америкалик ўқитувчиларнинг аксарияти ўқувчиларнинг дарсда фаол иштирок этишларини афзал кўрадилар ва шу туфайли ҳар хил интерфаол усуллардан фойдаланадилар. Интерфаол усулдаги дарс анъанавий, ўқитувчилар кўникиб кетган маъруза шаклида ўтказиладиган дарсдан сезиларли фарқ қилади. Тадқиқотлар далолат беришича, педагогик жараёнларни индивидуал ёндашув асосида ташкил этиш ўқувчилар ўртасидаги ётсирашни олдини олишнинг самарали техникасидир. Масалан, индивидуал ёндашилганда ҳатто ўзга болалар ўзларидан фарқ қилган тақдирда ҳам ўзларини гуруҳнинг қисми сифатида сезишларига имкон беради. Таълимни бундай ташкил этиш ўқувчилардаги тафаккур усулини “Мен ва улар”дан “Бизлар”га айлантиради.

Австриялик психолог ва файласуф В.Франкл индивидуалликнинг аҳамияти, инсон шахсининг кадр-қиммати ва мазмуни ҳамма вақт у яшаётган жамиятга боғлиқлигини таъкидлайди [4]. Америкалик социолог Т.Паркинсоннинг фикрича, чинакам шахсий кадр-қиммат инсоннинг ўраб турувчи муҳит билан муносабатида, яъни унга индивидуал ёндашилганда намоён бўлади [4].

Жаҳонда таълимда кўлга киритилган муҳим натижаларга кўра ўқув жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этиш таълим олувчиларнинг ақлий қобилиятлари ва қизиқишларига қараб амалга оширилмоқда. Таълим босқичлари орасида бошланғич таълимда ўқув жараёнини индивидуал ёндашув асосида ташкил этиш ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, у ўта мураккаб педагогик жараён сифатида тавсифланади.

Бошланғич синф ўқувчиси айtilганларни текширади, уни қизиқтирган саволларга жавобларни мустақил топишга интилади, чунки боланинг аввалги ҳаёти – унинг тўпланган шахсий индивидуал тажрибаси ҳисобланади ва

катта инсоннинг у билан ўзаро муносабати ҳам айнан мазкур тажрибани ҳисобга олиб, қатъий индивидуал бўлиши лозим.

Кичик мактаб ёшидаги болалар жуда таъсирчан бўладилар ва бу уларнинг хулқларига таъсир этади. Кичик мактаб ёшидаги болалар ўз ҳис-туйғуларини яширишни, уларнинг ташқи намоён бўлишини назорат қилишни билмайдилар, улар хурсандчилик, қайғу, кўрқув, қониқиш ёки қоникмасликни ифодалашда жуда беқарор бўладилар. Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг таъсирчанлиги уларнинг эмоционал нобарқарорликларида, кайфиятнинг тез-тез ўзгаришида, хурсандлик, қайғу, ғазаб, кўрқув ҳиссиётларининг қисқа муддатли ва ёрқин ифодаланишида акс этади. Шунинг учун ҳам бошланғич таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишда бу ёшдаги ўқувчиларнинг ёшга оид ва психологик хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган манбалар

1. Педагогика: энциклопедия. II жилд. Тузувчилар: Жамоа.- Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. 2015, 368 б.

2. Мақсудов У.Қ. Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди воситасида ижтимоий фаоллик кўникмаларини ривожлантиришнинг педагогик тизими// Пед. фан. бўйича фалсафа док (PhD).дисс. ... – Наманган, 2021. – 117 б.

3. XM Djamshitovna. The Didactic Potential of Modern Information Technologies in Achieving the Professional Competence of the Future Teacher// International Journal of Culture and Modernity 11, 201-204-бетлар.

4. XM Djamshitovna. Pedagogical Opportunities for Implementing an Individual Approach to the Primary Educational Process// International Journal of Culture and Modernity 11, 192-195-бетлар.

5. Хайдарова М.Д. Способы реализации индивидуального подхода к начальному образованию // European research. № 6(64), 2020. С. 71.

6. Хайдарова М.Д. Роль интеграции в школьном образовании // Педагогика и современность, 2013. № 4. С. 33-36.

7. Хайдарова М.Д. Интеграция уроков технологии с другими предметами // Теория и практика современной науки, 2019. № 5. С. 755-758.

8. Djamshidovna X.M. Mechanisms for implementing an individualized approach to primary education // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol., 2020. Т. 8. № 1.

9. Хайдарова М.Д., Юлдашев Б. Н., Узбекистан Б. Информационные технологии в трудовом обучении школьников //teacher Namangan region,

Norin district school № 40 Uzbekistan, Namangan city training of dialogical speech in the english language, 2019. C. 542.

10. XM Djamshitovna. Pedagogical Opportunities for Implementing an Individual Approach to the Initial Educational Process// European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630) 12, 252-255